

Maartensdijk in 1832

Over belastingen en lokale geschiedenis

Burgemeester Gerritsen ontving 18 december 2009 de Kadastrale atlas van Achttienhoven, Maartensdijk, Westbroek: 'Maartensdijk in 1832'. Een prachtig boek dat laat zien wat je uit grondbelastinggegevens kunt leren over onze dorpen in vroeger tijd. Bij die gelegenheid kon ik meer over de geschiedenis van het Kadaster vertellen en een rondgang in tijd en ruimte maken. In het mooie kerkje van Blauwkapel 'wandelden' we die middag van het Kadaster en zijn voorgangers in een dorpsomgeving naar de centrale eenheidsstaat van koning Willem I en zijn belastingen. Daarna gingen we van die tijd naar de Romeinen en terug, om via 1832 weer te eindigen in het hier en nu.

Maartensdijk in 1832: dat was de tijd van de romantiek en van minder romantische cholera-uitbarstingen met hoge sterfte. Het was kort na het uitbreken van de Belgische revolutie; we hadden juist een wapenstilstand gesloten met onze voormalige landgenoten en zuiderburen. Onze gemeente was nog heel landelijk. Vijftien jaar later schreef Van der Aa in zijn 'Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden' nog:

"Maartensdijk ...Oostveen ...beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3119 bunder, waaronder 3119 bunder belastbaar land. Men telt er 260 huizen bewoond door 275 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van ruim 1500 inwoners wier voornaamste middelen van bestaan zijn de veeteelt en den landbouw. Men heeft in deze gemeente verschillende buitengoederen, als: aan den Maartensdijk de landgoederen: Berkenstein, Eyckenstein, Rustenhoven en Beukenrijk; in de Achter-Wetering Persijn; aan de Nieuwe-Wetering Beukenburg en aan de Groenekan Voordaan en Bosch-en-Hoven; benevens enige geringere landhuizen aan de Blaauwkapel en Biltstraat, waaronder echter Bloeiendaal, aan de Biltstraat staande, bijzonder uitmunt. De meeste landgoederen zijn omringd van uitgestrekte hakken opgaande bosschen en waterpartijen."

Het Kadaster van 1832 was niet de eerste bron waar we gegevens uit kunnen putten. Er is ook een provinciale opgave uit 1815. Dan heeft Maartensdijk '1323 inwoners, 175 woonhuizen (!!!!) waaronder 120 keuterwoningen ... Geen beurt- of trekschuit ... 50 wagens met 2 paarden, geen karren ...20 ambachtslieden'. Er was dus groei na 1815, bij alle armoe. Want armoedig was Maartensdijk in vergelijking met Westbroek zeker: Dat dorp had '850 inwoners en 135 woningen ... 13 boeren met 16-24 koeien, 40 met 3-9 stuks ... en maar 92 kleine woningen'. Rijkere boeren in Westbroek tegenover arme keuters in Maartensdijk, dat leren ons de gegevens waar de negentiende eeuwse overheid mee werkte.

Het is de overheid die het Kadaster instelde, om beter en centraler (grond)belastingen te kunnen heffen. Dat begon al in de Romeinse tijd, meer dan twee millennia geleden. De herkomst van de naam kadaster is niet helemaal duidelijk. Het woord stamt af van het middeleeuws-Latijnse catastrum, dat afstamt van ofwel het Griekse (katastichon of lijst), ofwel het Latijnse capitastrum (hoofd), een Romeinse hoofdelijke belasting gebaseerd op bezit van onroerend goed. In volgende eeuwen namen de Merovingers, de Franken

en de vroege Hollandse graven deze belastingen over. Ook in het buitenland werd grondbelasting geheven. Een prachtig voorbeeld van een verzameling van gegevens voor het heffen van (grond)belasting is het Engelse 'Domesday Book' uit de late elfde eeuw, gemaakt in opdracht van Willem de Veroveraar, de man die in 1066 Engeland binnenviel en onderwierp. Het is overigens dezelfde tijd waarin we voor het eerst gegevens tegenkomen over grondgebruik in onze gemeente. Uit 1085 stamt de oorkonde waarin de Utrechtse bisschop Koenraad aan de Heren van St. Jan Achttienhoven schenkt om te ontginnen ... Diezelfde Utrechtse bisschoppen hieven ook grondbelastingen zoals de zogeheten 'schuldmudde'.

Oorkonde uit 1085 waar voor het eerst Everekestorpe of Achttienhoven wordt genoemd.

Om inzicht te krijgen in de middeleeuwse belastingen en het grondbezit en -gebruik in die tijd op ons gebied kan men ook gebruik maken van de 'leenregisters' die zelfs tot 1795 doorlopen. Iedere overheid in elke tijd moet immers weten wie wat bezit, ook in de dagen van leenheren en leenmannen. Dat geldt uiteraard ook voor bisdom en gewest Utrecht. Met de komst van de moderne tijd in de

zestiende eeuw staan heersers op, die nog meer dan daarvoor over informatie willen beschikken. Het is de tijd van Philips de Schone, Maximiliaan en Karel V. Zowel in 1494 als in 1514 werd door de eerste twee in hun functie van graaf van Holland een onderzoek ingesteld naar de economische gesteldheid in de 'Ambachten van Holland en West-Friesland' in verband met de herziening van de 'Schilttaelen' later 'Verpondinghe' (grondbelasting) geheten. Een afvaardiging uit ieder dorp moest naar een bepaalde plaats komen om daar verslag uit te brengen. Deze onderzoeken zijn bewaard gebleven in het Nationaal Archief in Den Haag en zijn van zeer groot belang voor elke geschiedschrijver en voor iedereen die belangstelling heeft voor de economische en sociale geschiedenis van ons land. Het onderzoek van 1494 staat bekend als 'Enqueste ende Informatie' en dat van 1514 eenvoudig als 'Informatie'.

Ook in De Bilt en Maartensdijk werd omstreeks 1530 grondbelasting geheven. We kunnen het nalezen in de kloosterkroniek van de Biltse abdis Henrica van Erp: "Anno 1530 was den Heer van Montigny, Grave van Hoogstraten, binnen Utrecht (stadhouder) ende begeerde een bede ... voor de Keyserlycke Majesteyt (Karel V). Soe seyden hem die Staten toe een schenkagie 't syner blyder incompste der stadt van Utrecht lxxx (80) dusent gulden. Doe worden alle die landen int Nedersticht (boulant, weylant, onlant, gedolven en ongedolven veenen, bosschagien) elcx op gelt geset, ... Ons convent bruykt selfs lxxxi (81) mergen mit dat Bosch, weylant ende zaeylant ende die ons naestgeland waren gaven boven en beneden voor elcken merghen xiv (14) stuyver. Facit 23 out scilt ende 28 stuyvers. Daer hebben wy voor betaalt 33 rynsgulden". We kennen deze vroegmoderne belastingen ook

onder een uit de vaderlandse geschiedenis beruchte naam. Mw. Bos-Rops gaf een serie kohieren uit van de tiende penning, een belasting ter hoogte van 10% van de waarde van onroerend goed die tussen 1543 en 1564 in het gewest Holland zes maal is geheven. Alva hief wat later de 'honderdste penning' op de waarde van onroerend goed, de 'twintigste penning' als omzetbelasting bij verhandeling ervan.

Tijdens de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden bleef grondbelastingheffing in zwang. We beschikken over de gegevens in zogenaamde 'verpondingskohieren'

ting van het Franse Keizerrijk vast (waar Nederland feitelijk deel van uitmaakte). Er zijn als gevolg van deze maatregelen 'proefkaarten' gemaakt die vandaag de dag nog in de archieven zijn te raadplegen.

Het proces ging verder. Bij keizerlijk decreet van Napoleon werd op 21 oktober 1811 de kadastrering naar Franse snit officieel ingevoerd. De werkzaamheden vingen aan in 1812. Ten behoeve hiervan verscheen in Nederland een tweetalige editie van het 'Recueil' onder de titel 'Méthodique Verzameling der Wetten, Decreten, Reglementen, Instructiën en Decisiën, betreffende het Cadaster van het Fransche Rijk', kortweg bekend als

Verpondingskaart 1790.

Met de Franse Revolutie kwam een eind aan de tijd van Zeven Republiekjes met ieder hun eigen belastingsystemen. De moderne, centrale eenheidsstaat werd door (de dienaar van) Napoleon ingevoerd. In ons land was het minister van Financiën Gogel die een 'verpondingwet' indiende, waarmee de basis werd gelegd voor een uniform belastingstelsel. In 1807 legde Napoleon bij wet vervolgens de volledige registratie en opme-

'Méthodique Verzameling'. De man onder wiens verantwoordelijkheid dat hier te lande gebeurde was de bekende Krayenhoff.

Veel gegevens werden in deze jaren ook in de provincie Utrecht verzameld. In relatief korte periode is ongeveer 65% van het grondgebied van de provincie in kaart gebracht op een schaal van 1:2880. terwijl daarnaast in zogenaamde maatboeken een 'figuratief'

kaartje van ieder perceel met gegevens over het soort perceel, de eigenaren, alsmede de oppervlakte in morgens en roeden werden aangetekend. Weliswaar heeft men hiervan geen gebruik gemaakt voor de invoering van het kadaster van 1832, maar niettemin vormen deze vrij onbekende kaarten een belangrijke bron van informatie over de afzonderlijke bebouwing in deze periode.

In 1814/15 begint een nieuwe fase in onze geschiedenis: het Koninkrijk der Nederlanden. Ook de nieuwe koning Willem I heeft geld nodig om zijn rijk te besturen en bij wet van 11 februari 1816 besluit de koning de al lang lopende kadastrale werkzaamheden weer voort te zetten. Tot 1826 is het resultaat niet onverdienstelijk. Als daarna op grote spoed wordt aangedrongen, vermindert de kwaliteit van de kaarten zienderogen. Vooral na 1829, als besloten is dat het Kadaster op 1 januari 1832 operationeel moet zijn. In 1832 wordt het Kadaster in Nederland - behalve in Limburg - ingevoerd.

En zo is de cirkel rond: we zijn weer terug bij het uitgangspunt: 'Maartensdijk in 1832' dat we hier in Blauwkapel in december 2008 in dit nieuwe boek centraal stel-

len. Het Kadaster bestaat nu, in 2009, nog steeds en is onmisbaar. Niet iedereen associeert het Kadaster met de belastingdienst. Grondbelasting bestaat echter nog steeds, in een modern jasje. Nederlandse burgers betalen onroerend-zaak-belasting aan de gemeente. De waardebepaling van onroerende goederen door de gemeente wordt weer gebruikt door de rijksbelastingdienst. Zouden toekomstige generaties onze OZB-gegevens gebruiken voor de studie van de lokale geschiedenis zoals wij nu het Kadaster van 1832 gebruiken?

Dr. Anne Doedens

Literatuur:

Informatie over de geschiedenis der belastingen vindt men onder meer in: F.H.M. Grapperhaus, *Belasting, Vrijheid en Eigendom. Hoe belastingheffing leidde tot meer zeggenschap voor burgers en meer eenheid tussen staten 511-1787*, Zutphen-Deventer, 1989.

A.J.C. de Vrankrijker, *Geschiedenis van de belastingen*, Bussum, 1969.

Voorts: <http://www.belasting-douanemus.nl/>

J.G.M. Boon, *De Utrechtse gemeenten in 1815*, Utrecht, 1972.

J.A.M.Y. Bos-Rops, *De kohieren van de tiende penning in Holland, 1543-1564*, 2001.